

Nataša Kiš*
Filozofski fakultet
Univerzitet u Novom Sadu

UDK 811.163.41'367.623
DOI: 10.19090/gff.2017.1.307-322
Originalni naučni rad

PRIDEVI SA ZNAČENJEM OPTATIVNE MODALNOSTI**

U ovom radu analizirani su pridevi sa značenjem optativne modalnosti u savremenom srpskom jeziku. Zadatak je bio da se predstavi modalna situacija u kojoj se kao nosioci modalnog značenja pojavljuju pridevi, te da se ukaže na specifičnosti leksičkog značenja ovih prideva. Analiza je pokazala visok stepen gramatikalizovanosti i leksikalizovanosti ovog tipa modalnosti iskazane pridevima. Teorija prototipa kao metod analize leksičkog značenja upućuje na postojanje potkategorija unutar ovog semantičkog polja sa prototipičnim pridevima *željan*, *voljan*, *rešen* i *odlučan*.

Ključne reči: modalnost, optativna modalnost, pridevi, leksičko značenje, prototip, gramatikalizacija, leksikalizacija, srpski jezik.

Kategorija modalnosti jedna je od univerzalnih kategorija koja je bila predmet mnogih studija i istraživanja u različitim domenima ljudskog saznanja i u vezi sa različitim jezicima. Jedna takva studija upravo počinje konstatacijom da „gotovo sve što se odnosi na pojam modalnosti može se dovesti u pitanje” (Zvekić-Dušanović, 2011: 7), te da „razjašnjenje i preciziranje ovog pojma u velikoj meri zavisi od toga da li se nastoji sačiniti logički ili lingvistički, semantički ili pragmatički pojam, kao i od toga na koje se jezičke pojave namerava primeniti” (Kiefer, 1990: 1 navedeno prema Zvekić-Dušanović, 2011: 7). U istraživanju koje sledi polazi se od jednog šireg određenja modalnosti Dušanke Zvekić-Dušanović izvedenog nakon obuhvatnog pregleda relevantnih teorija koje se bave pojmom i tipovima modalnosti. Prema ovoj autorki modalnost je kategorija „koja omogućava da se jezičkim sredstvima informiše o rezultatima psihičkih procesa (intelektualnim, motivacionim i emotivnim) koji se odvijaju kod čoveka” (Zvekić-Dušanović, 2011: 83).

Pitanje određenja ove kategorije vodi nužno i do problema izdvajanja i definisanja tipova i podtipova, odnosno vrsta modalnosti. Kako obimom i ciljevima ovog rada nismo usmereni ka teorijskim pitanjima, već prvenstveno ka analizi

---

* natakis14@gmail.com

** Ovaj rad je nastao u okviru projekta *Standardni srpski jezik: sintaksička, semantička i pragmatička istraživanja* (br. 178004), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

konkretnih jezičkih sredstava za iskazivanje modalnosti, uputićemo na dve relevantne klasifikacije koje će nam poslužiti kao polazna osnova u našem istraživanju.

Predrag Piper, govoreći o modalnosti kao o kvalifikaciji koju govorno lice daje o svom iskazu i/ili o situaciji koja je njime označena, ukazuje na to da je ona sastavni deo sadržaja svake rečenice i izdvaja dva osnovna tipa, *modalnost u užem smislu* (objektivna ili asertivna modalnost) i *modalnost u širem smislu* (subjektivna modalnost) (Piper i dr., 2005: 636). Modalnost u užem smislu obuhvata dva podtipa – deontičku i optativnu modalnost, dok se u okviru modalnosti u širem smislu izdvajaju: epistemička, imperceptivna, metajezička, aksiološka i ekspresivna modalnost (Piper i dr., 2005: 637–648). Dušanka Zvekić-Dušanović izdvaja pak *epistemičku*, *motivacionu* i *evaluativnu* modalnost ukazujući na bliskost svoje podele sa onom koji je postavio Šarl Bali na intelektualni, volitivni i emotivni odnos govornika prema određenom sadržaju (Zvekić-Dušanović, 2011: 83).

Ovom prilikom biće posmatrani pridevi kojima se u savremenom srpskom jeziku iskazuje optativna modalnost, odnosno jedna vrsta motivacione modalnosti,¹ tačnije pridevi koji u svom semantičkom sadržaju imaju komponentu deziderativnosti. Analizom će biti obuhvaćeni pridevi kojima se nekom pojmu pripisuje želja, volja da se određena akcija izvrši.

Modalnost se može posmatrati kao gramatička kategorija, kada postoje specifična gramatička sredstva za njeno iskazivanje, ali i kao leksičkosemantička kategorija, kada je značenje modalnosti sadržano u inherentnoj leksičkoj semantici određenih leksema. Jedan od zadataka ovog istraživanja jeste da ukaže na stepen gramatikalizovanosti i stepen leksikalizovanosti optativne modalnosti iskazane pridevima u savremenom srpskom jeziku. Stoga će najpre biti izdvojeni elementi ove modalne situacije, a zatim će biti posmatrana sintaksičko-semantička struktura iskaza u kojima su pridevi nosioci značenja optativne modalnosti. Drugi segment ovog istraživanja jeste analiza leksičke semantike ovih prideva radi predstavljanja organizacije ovog semantičkog polja pomoću teorije prototipa.²

Analizirajući motivacionu modalnost, Dušanka Zvekić-Dušanović ukazuje na to da se modalna struktura obavezno sastoji od dva elementa. U jednom se

¹ Dušanka Zvekić-Dušanović izdvaja četiri podtipa motivacione modalnosti: 1. spoljašnji podsticaj, 2. unutrašnji podsticaj, 3. spoljašnja mogućnost, 4. unutrašnja mogućnost (Zvekić-Dušanović, 2011: 94). Volitivnost i deziderativnost komponente su unutrašnjeg podsticaja.

² Rajna Dragičević smatra da je najadekvatnija metoda utvrđivanja leksičke semantike prideva upravo teorija prototipa (Dragičević, 2010: 84), ali o tome će biti više reči u samom radu.

eksplicira modalno značenje dok je u drugom ekspliciran sadržaj iskaza. Autorka modalni deo označava terminom *modalni indikator*, a drugi deo terminom *propozicija* (Zvekić-Dušanović, 2011: 83–84). Modalni indikator je formalni pokazatelj modalnosti, u našem slučaju to je pridev, a propozicija je sadržaj koji se podvrgava modalnoj oceni, odnosno radnja, akcija za čije izvršenje postoji manja ili veća želja, volja neke osobe ili osoba.

Treći elemenat ove modalne situacije jeste *nosilac modalne kvalifikacije*, tj. onaj kome pripada modalna kvalifikacija (Zvekić-Dušanović, 2011: 85). Pri iskazivanju optativne modalnosti nosilac modalne kvalifikacije mora imati oznaku živo(+), odnosno obeležje animatnosti. U drugom primeru vidimo da nosilac modalne kvalifikacije može biti i imenica sa oznakom živo(-), ali samo u slučaju kad se uspostavlja metonimijski odnos sa odgovarajućom imenicom koja takođe predstavlja pojam sa oznakom živo(+), u našem primeru između imenica *Beograd* i *Beograđani*.

Novinari će i to suđenje pratiti i sami željni da objave istinu.³
Beograd je željan dobrih koncerata.

U iskazima obeleženim optativnom modalnošću nosilac modalne kvalifikacije u rečenici zauzima poziciju gramatičkog subjekta. Ukoliko je subjekat rečenice u prvom licu onda se radi o samom govorniku, dok je u svim ostalim slučajevima nosilac modalne kvalifikacije neka druga osoba ili osobe.

Ja sam voljan da se tome u punoj meri posvetim i razgovaram sa svim političkim činiocima...

Gospodin Labus, međutim, nije bio voljan da daje bilo kakve izjave medijima...

... strani partneri su voljni da u narednih pet godina, koliko bi, procenjuje se, realizacija posla trajala, ulože između 300 i 500 miliona dolara.

Četvrti elemenat je *modalni izvor* – elemenat koji uzrokuje modalnu situaciju, uzrokuje dodavanje određenog tipa modalnog indikatora propoziciji, i odgovor je na pitanje *zašto?* (Zvekić-Dušanović, 2011: 86). Kada se rečenicom iskazuje volja ili želja da se nešto uradi, pojam nosioca modalne kvalifikacije istovremeno je i modalni izvor budući da je upravo volja ili želja određenog nosioca izvor modalne kvalifikacije.

Kao peti elemenat modalne situacije Dušanka Zvekić-Dušanović izdvaja *ispunitelja propozicije*, onoga ko zamišljenu situaciju treba i može da ostvari (2011: 88–89). U slučaju optativne modalnosti, odnosno unutrašnjeg podsticaja iskazanog

³ Kao izvor građe korišćene u ovom radu poslužio je elektronski *Korpus savremenog srpskog jezika* Duška Vitasa (www.korpus.matf.bg.ac.rs/korpus/login.php).

pridevom nosilac modalne kvalifikacije i njen ispunitelj ili su identični, što je preovladavajuća situacija, ili pak mogu biti različiti, što podrazumeva da je vršilac, odnosno ispunitelj željene radnje neka druga osoba ili osobe.⁴

U potpunosti sam rad *da idem do kraja*, ako ti je imalo stalo do toga.

Dečak je baš bio rad *da ih probudi...*

Pobeda u Beogradu mu je dala određene ruke i donela mir među ljubitelje fudbala, koji su željni *da Rusija postigne nešto veliko*.

Ovom istraživanju prethodila je studija posvećena pridevima koji u savremenom srpskom jeziku dobijaju dopune (Kiš, 2016). U ovoj studiji autorka je izvršila semantičku klasifikaciju prideva i izdvojila rečenične strukture u kojima pridevi zahtevaju eksplikaciju odgovarajuće dopune. Posebno je važno istaći da je semantička klasifikacija izvedena ne samo na osnovu semantičkog sadržaja, već i posmatranjem prideva u konkretnoj rečenici, što je uključivalo analizu semantičko-sintaksičkih osobenosti rečeničnih članova pre svega pojmova u pozicijama gramatičkog subjekta i dopune, a kao važan parametar uziman je i uticaj nejezičkog konteksta (Kiš, 2016: 49). Ovakvom analizom izdvojena su 32 prideva sa značenjem optativne modalnosti i oni sačinjavaju korpus ovog rada. Radi se o sledećim pridevima:⁵ *voljan, gladan, gotov, dostupan, žedan, željan, žudan,*

⁴ Kada se deziderativnost iskazuje pomoću modalnih glagola tipa *želeti, žudeti, hteti, nastojati*, na sintaksičkom planu ovi glagoli zajedno sa da-konstrukcijom ili infinitivom grade analitički predikat tipa *Ja želim da kupim/kupiti tu knjigu*. Rečenice sa ovim tipom predikata odlikuju se monoagentivnom strukturom, odnosno strukturom u kojoj su agensi modalnog i punoznačnog glagola obavezno isti. Ukoliko ovaj uslov nije ispunjen radi se o složenoj rečenici sa dopunskom klauzom (Пипер–Клајн, 2013: 285)

⁵ Značenja ovih prideva navode se prema RMS:

voljan – 2. sklon, spreman, pripravan

gladan – 3. b. žudan, željan

gotov – 3. a. oran, uvek spreman (na nešto)

dostupan (dostupačan) - 1. do kojeg se može dopreti (kretanjem, posmatranjem, i dr.), 2. koji se može dobiti, postići, dostići, koji je na raspolaganju

žedan – 2. fig. koji silno, strasno nešto želi

željan – 1. koji oseća želju, koji želi

žudan – koji jako želi, željan; koji se žudi

zagrižen – koji se sa zanosom, sa strašću predao čemu

ljubazan – koji je u ophođenju prijatan, srdačan, predusretljiv; drag, mio

nameran – 1. a. koji ima nameru da nešto izvede, uradi, rešen

nevoljan – 2. setan, bezvoljan

nezainteresovan – koji nema interesovanja za nekoga, (nešto)

zagrižen, zainteresovan, ljubazan, nameran, nevoljan, nezainteresovan, nezasiť, neraspoložen, nesklon, nespreman, nestrpljiv, odlučan, opredeljen, oran, otvoren, pripravan, pripreman, rad, raspoložen, rešen, sklon, sit, spreman, uzdržan, uporan. Semantički sadržaj ovih prideva, naveden prema *Rečniku srpskohrvatskoga književnog jezika* Matice srpske (u daljem tekstu RMS), pokazuje da se radi o leksemama koje imaju značenje deziderativnosti u svojem primarnom ili u nekom od sekundarnih značenja koja se aktiviraju tek u odgovarajućem jezičkom i nejezičkom kontekstu, što samo potvrđuje neophodnost jednovremenog uvida u sistemsko i tekstualno⁶ značenja prideva prilikom njihove analize na različitim jezičkim nivoima.⁷

---

nezasiť – koji se ne može ničim potpuno zasitiťi, zadovoljiti, nenasiťi
 neraspoložen – **2.** rđavo, neprijateljski raspoložen, netrpeljiv (prema kome, čemu)
 nesklon – koji nema sklonost prema kome, čemu, nenaklonjen; protivan
 nespreman – koji nije spreman za što, nepripravan, nepripremljen
 nestrpljiv – koji ne može da se strpi, koji nema strpljenja, koji odaje nestrpljenje
 odlučan – **1. a.** čvrst u odlukama, nepokolebljiv
 opredeljen – **a.** trpni pridev, **b.** jasan, određen
 oran – voljan, raspoložen, horan
 otvoren – Rečnik ne beleži novo značenje tipa *spremnosti, želje.*
 pripravan – **1.** koji je spreman, gotov da nešto učini
 pripreman – **1.** gotov, spreman, pripravan
 rad – **1.** koji nešto želi, hoće, voljan, spreman
 raspoložen – **3.** koji zauzima izvestan stav, nastrojen u izvesnom smislu
 rešen – **1.** trpni pridev, **2.** koji je doneo neopozivu odluku, odlučan, nepokolebljiv
 sit – u izrazu *biti sit (presitiť) čega (rata, života, igre i sl.)* – biti nezadovoljan čim, ne želeti što
 sklon – **1. b.** voljan, spreman da nešto učini, gotov na što
 spreman – **1. b.** sklon, raspoložen da učini nešto, gotov, voljan
 uzdržan – **1.** trpni pridev, **2.** uzdržljiv
 uporan – **1. a.** koji se upire, opire, nepopustljiv, koji ostaje pri svome

⁶ Pojam *sistemsko značenje* vezuje se za leksemu posmatranu izvan konteksta „u (apstraktnom) semantičkom sistemu jezika”, dok je pojam *tekstualno značenje* vezan „za leksemu upotrebljenu u (konkretnom) kontekstu” (Prčić, 1997: 27). U leksikografskom pristupu polazi se od tekstualnog značenja ka sistemskom, dok je smer obrnut kod leksikološkog pristupa (Prčić, 1997: 28).

⁷ Detaljnije o kriterijumima i specifičnostima semantičke klasifikacije prideva koji vezuju uz sebe dopune govori se u poglavlju 2.4. *Semantička klasifikacija prideva* knjige *Dopune prideva u savremenom srpskom jeziku* (Kiš, 2016: 49 – 59).

Šta ovakav pristup konkretno znači? Posmatrani su pridevi koji u rečenici imaju ili dobijaju značenje želje, volje da se određena radnja, akcija izvrši ili ne izvrši. Sama rečenična struktura podrazumeva specifičnu sintaksičku organizaciju i semantičke uloge koje u datoj situaciji dobijaju njeni učesnici. Izdvojen je osnovni sintaksički model koji pokazuje da se pridevi iz ove semantičke klase nalaze u poziciji leksičkog jezgra kopulativnog ili semikopulativnog predikata personalne rečenice i kao tipični komplement vezuju uz sebe dopunsku klauzu.

$$N_{\text{Nom(živo(+))}} + V_{\text{SemiCop/Cop}} + \text{Lex[Adj]} + \text{Compl [Cl]}^8$$

Semantičku ulogu nosioca modalne kvalifikacije ima imenica u nominativu u poziciji gramatičkog subjekta. Modalni indikator je sam pridev, dok je propozicija najčešće iskazana klauzom. Analiza je pokazala da propozicija u površinskoj rečeničnoj strukturi može biti iskazana i nerečeničnim sredstvima, pre svega, nominalizovanim strukturama.⁹ Tako propozicija može biti iskazana konstrukcijama¹⁰ akuzativa sa predlogom *za*, ređe sa predlogom *na*, dok jedan broj prideva kao dopunu dobija imenicu u obliku slobodnog genitiva. Samo se uz prideve: *pripreman*, *rad*, *sklon* i *spreman* u ulozi modalnog indikatora propozicija može iskazati infinitivom odgovarajućeg glagola.¹¹

Sintaksičko-semantička analiza rečenica u kojima se kao modalni indikator optativnog značenja pojavljuje pridev otvorila je nova pitanja prvenstveno vezana za leksičko značenje posmatranih prideva. Vratimo se najpre na samo značenje optativne modalnosti.

Predrag Piper optativnu modalnost ili željni način posmatra kao poseban vid modalnosti izdvojen prema kriterijumu realnosti ili irealnosti. U užem smislu, optativna modalnost pripisuje se iskazima kojima se iskazuje želja govornog lica da

⁸ Spisak skraćenica i simbola korišćenih u ovom radu: N – imenica; Nom – nominativ; V_{SemiCop} – semikopulativni glagol; V_{Cop} – kopulativni glagol; Lex – leksičko jezgro kopulativnog predikata; Adj – pridev; Compl – dopuna / komplement; Cl – klauza / sentencijalna forma; živo(+) – živo; [ ] – sintaksička jedinica koja obavlja određenu sintaksičko-semantičku funkciju; + – povezuje se.

⁹ O procesu nominalizacije pisano je dosta, ali je u domaćoj nauci o jeziku najveći doprinos proučavanju ove teme dao Milorad Radovanović. Upućujemo samo na neke od studija ovog autora: Radovanović, 1977a, 1977b, 1990a, 1990b, 2007.

¹⁰ Imenice upotrebljene u ovim konstrukcijama po pravilu su deverbativne, ali mogu biti i prave imenice ukoliko čitava konstrukcija implicira predikaciju.

¹¹ Detaljnu sintaksičko-semantičku analizu prideva sa ovim značenjem i njihovih dopuna videti u: Kiš, 2016: 178–182.

se obično sagovorniku dogodi nešto lepo ili ružno (Piper i dr., 2005: 641).¹² U širem smislu semantička kategorija optativnosti obuhvata i deziderativno (željno) značenje. Jezička sredstva kojima se ovo značenje iskazuje mogu biti modalni glagoli tipa *želeti*, *hteti*, *žudeti* ili *čeznuti* koji se nalaze u poziciji prvog dela analitičkog predikata, ili jezički izrazi sličnog značenja: *imati želju*, *biti željan*, *venuti od čežnje* itd. (*Imam jaku želju da se vratim kući*) (Piper i dr., 2005: 642).

U ovom radu pažnja je usmerena upravo modalnosti u kojoj je primarna semantička komponenta deziderativnost. Radi se o pokretačkoj snazi koja podstiče na akciju ili je onemogućava (Zvekić-Dušanović, 2011: 93). Jedan od zadataka rada jeste utvrđivanje osnovnih semantičkih osobenosti prideva kojima se iskazuje unutrašnji podsticaj tipa želje koji nekoga pokreće, podstiče da izvrši određenu akciju.

Specifičnost prideva kao modalnih indikatora jeste što se njima najčešće iskazuje želja koja nije usmerena na slušaoca ili na neko drugo lice, već prvenstveno ka samom nosiocu modalne kvalifikacije. Rekli smo već da to nije opšte pravilo, već dominantna tendencija budući da postoje primeri u kojima se želja usmerava ka drugom ispunitelju propozicije (Nastaviće svoj protest i tokom završnog dana republikanske konvencije, *željni da i nominovani predsednički kandidat Buš čuje razloge njihovog nezadovoljstva postojećim američkim društvom*).

Postavlja se i pitanje kako u ovom kontekstu shvatamo pojam *želje*. U svojoj osnovnoj semantičkoj realizaciji *želja*¹³ je *nagon*, *težnja za postizanjem*, *za ostvarenjem nečega*, *čežnja*, *žudnja*, *potreba za nečim*, *prohtev*, što se može smatrati unutrašnjim podsticajem na neku akciju.

¹² U svom radu *O optativnosti u srpskom jeziku* Predrag Piper (Piper, 2007: 73–107) predstavio je semantičku osnovu ove kategorije, a govoreći o optativnosti u užem smislu izdvojio je gramatikalizovana sredstva kojim se u srpskom jeziku ovo značenje iskazuje: optativni imperativ, optativni potencijal, optativni prezent, optativ kao poseban glagolski način i optativnu rečenicu.

¹³ *želja* 1.a. nagon, težnja za postizanjem, za ostvarenjem nečega, čežnja, žudnja. b. potreba za nečim, prohtev. 2.a. zahtev, traženje. b. izbor, opredeljenje. 3. ljubavna strast; pohota, požuda. 4. (često pojačano pridevom „živa”, „draga”, i sl.) voljena, željena osoba; predmet ljubavi, pažnje, naklonosti. Izr. vuče me ~ *želim*; gorim od želje *jako želim*; da me ~ mine (prođe) *da se zadovoljim*; dolazi mi (obuzima, podilazi me) ~ *želim žarko, hoće mi se*; ispuniti (ostvariti) nekome želju *zadovoljiti nekoga, učiniti nekome ono što želi*; odželeti želju (za nekim, nečim) pokr. *prestati želeti (nekoga, nešto)*; poslednja (potonja) ~ *ono što se izrekne pred smrt, u času umiranja; testamen(a)t, oporuka*. (RMS).

Pridevi koji kao primarnu semantičku komponentu imaju postojanje 'želje' shvaćene u ovom smislu okupljeni su oko prideva *željan*: *žudan*, *žedan*, *gladan*, *nezasit*, *zainteresovan*.¹⁴

Dmitrij Baškurov nije baš išao u susret publici standardnim izborom programa, valjda i sam *željan* *da malo tumara po manje interpretativno potrošenim delima*.

Domaćin je u prednosti, celu godinu su zajedno, dobili su mudrog trenera Ereru. *Gladni su* i *žedni* *pobeda*.

Naš poligraf, *žudan* *slave*, odlučio je da o svakoj nauci napiše jedan tom in octavo.

Takav vladalac, mentalno još očuvan, ali *nezasit* *vlasti*, uporno je pokušavao da se održi na sve vrelijoj političkoj sceni, ...

Zato nije ni čudo što je Mekdonalds, koji je posao u Rusiji, praktično, počeo od nule, bio *nesklon* *da komunicira sa svojim novouposlenima*.

Međutim, kad se govori o ovoj vrsti modalnog značenja, pridevi kojima se ono iskazuje mogu imati i neke dodatne semantičke komponente. Izdvojićemo prema tim dodatnim komponentama, samo uslovno, još dve grupe prideva.

Drugu grupu čine pridevi koji sadrže semantičku komponentu 'volja'¹⁵. Pojam *volja*, podrazumeva osim želje da se nešto uradi i volju shvaćenu kao svojstvo neke osobe, neku vrstu psihofiziološkog procesa, raspoloženja. Ovu semantičku komponentu imaju pridevi: *voljan*, *nevoljan*, *oran*, *rad*, *raspoložen*, *neraspoložen*, *sklon*, *nesklon*, *uporan*, *zagrižen*, *ljubazan*, *zainteresovan*, *nezainteresovan*, *sit*.

Uprava košarkaškog kluba Hemofarm i rukovodstvo ekipe iz Sopota bili su *voljni* *da organizuju odlazak vršaćkih navijača*, „Džokera” na utakmicu u Poljsku.

... dok su najbliže komšije, uglavnom radnici na okolnim objektima u izgradnji, bili *nevoljni* *da bilo šta kažu*.

Iz njega prosto pršti energija. Još se svakog jutra budi u šest, *oran* *da radi*.

Ali ni u ovoj fazi, kao ni kasnije Nemci, nisu bili *raspoloženi* *da podrže teritorijalne promene u korist Srbije i njenog kolaboracionističkog režima*.

I preostali deo Zapada nije zaostajao, očigledno *neraspoložen* *da čeka na usaglašavanje neke evropske energetske politike*.

¹⁴ Semantičke komponente prisutne u semantičkom sadržaju prideva na osnovu kojih smo ih podelili u tri grupe mogu biti prisutne u osnovnim ili u sekundarnim semantičkim realizacijama ovih prideva koje se realizuju tek u konkretnom kontekstu.

¹⁵ *volja* 1. svojstvo ili sposobnost čovečjeg duha da nešto hoće, da se može odlučiti na kakvo delo ili postupak. 2. čvrstina, snaga, ustrajnost, upornost duha. 3. rezultat htenja, odluka, zapovest. 4. želja za čim; gotovost, spremnost. 5. duševno stanje ili raspoloženje u kome se ko nalazi.

Mada nije bio rad *da to sam primeti*, morao bi mu ko reći da ta atmosfera dolazi isto toliko sa Kipra koliko i iz Galileje.

Nije bio sklon *da prizna jasno* da njegovo ponovno primanje Suzane nije u suštini imalo veze s kajanjem što ju je bio pustio da ode, ...

Nezadovoljan je jer vidi da drugi imaju više, ali je nesklon *da se zarad toga odrekne uverenja* da je miran san najvažniji.

Hrabar, pravdoljubiv, uvek spreman da pomogne slabijima i ugroženima, uporan *da posao odradi do kraja*.

... ova zakonska obaveza, koja se uoči svakih izbora u Srbiji primenjuje dva dana pre glasanja, predstavlja pravo olakšanje za ljude koji nisu zagriženi *za politiku*.

Lebrena, koju je vraćala jer su gospoda bila ljubazna *da joj ponekad pozajmljuju romane*.

Pretpostavljam da ćeš biti vrlo zainteresovan *da otkriješ gde je ta gomila*, zar ne?

Uprkos nastojanju da se ova scena podigne na nivo profesionalne, beogradska publika se pokazala lenja i nezainteresovana *da otkrije novu pozornicu van gradskog epicentra*, tako da je poseta često vrlo slaba.

Začulo se neodređeno šuškanje nekoga ko je sit *čekanja*.

U trećoj su grupi pridevi koji osim komponente 'želje' i 'volje' sadrže semantičku komponentu 'namere' da se nešto uradi: *rešen, nameran, odlučan, opredeljen, dostupan*. Komponenta 'namere' podrazumeva *zamisao na čije je ostvarenje usmeren postupak ili akcija; ono što je ko odlučio da učini, na šta se ko rešio, težnja, želja* (RMS).

Osluškiвала je – zvuk je zamro i ona je, rešena *da ne izgubi ni trenutka*, brzo prošla kroz vrata i zatvorila ih.

Vratio se u Italiju, svom pozivu, a postao je pisac, nameran *da opiše sve što je doživeo* – kako se ne bi zaboravilo i ne bi ponovilo.

Ljiljana bi se prisetila ćerki i muža i ustala, odlučna *da prekrati ostanak u ovoj sobi*.

A kao Mađar sam izvanredno prihvaćen u svakom pogledu, jer je ova vlada opredeljena *da konačno reši problem nacionalnih manjina*.

Gospodin Blagojević nije bio dostupan *za komentar*.

Iako već postojanje namere da se određena radnja izvrši implicira da je nosilac modalne kvalifikacije spreman da samu akciju i izvrši, u okviru ove grupe prideva izdvajaju se oni kod kojih su 'spremnost', 'gotovost' odnosno 'nespremnost' da se izvrši neka akcija posebno naglašeni. Ovo karakteriše prideve: *spreman, nespreman, gotov, pripravan, pripreman, uzdržan, nestrpljiv, otvoren*.

Poglavica mora dobro da peva i pleše, mora biti šaljivdžija uvek spreman *da zabavi grupu i razbije jednoličnost svakodnevnog života*.

Čak je i Dragoljub Jovanović, kao levičar, pre rata narodnofrontovski orijentisan, koji je poznao komuniste, ostao zakonspirisan, nespreman da saraduje sa strankom koja je „partnere” stavljala pred svršen čin.

Bila sam i ranije gotova da pođem s njom, ali svejedno, brzo ćemo ih stići.

Obećao je da je pripravan da tročlanom, neitalijanskom timu prepusti da od sada pa za 100 dana razreši pitanje konflikta njegovih političkih i poslovnih interesa.

Jeste li pripremni da zagrlite tog čestitog gospodina Kavalkantija?

Uzdržan da šire komentariše „veoma tešku ekonomsku situaciju Grčke”, Sakelaris je rado prihvatio da odgovori na pitanje o stavu EIB-a prema rekonstrukciji...

On je pri tom istakao – kako kaže za „Politiku” – da je narod celu deceniju bio gladan i žedan i da je nestrpljiv da što pre oseti blagodeti nove demokratske vlasti.

Ukoliko DSS ponudi bolju alternativu, i koncepcijsku i personalnu, premijer Zoran Đinđić će biti otvoren da je prihvati...

Jasno, ovu podelu unutar semantičkog polja optativne modalnosti treba shvatiti uslovno s obzirom na činjenicu da pojedini pridevi koje smo svrstali u neku od grupa istovremeno mogu dobiti u konkretnom kontekstu semantičke komponente koje ih priključuju pridevima drugih grupa. Tako pridevi *voljan*, *spreman* i *nespreman* u primerima koji slede sadrže komponentu ‘namere’, rešenosti da se izvrši odnosno ne izvrši neka radnja.

Gruzijska televizija je juče najavila oslobađanje talaca, navodeći da su njihovi otimači u pregovorima rekli da su voljni da ih puste na slobodu uz garancije da neće biti sudski gonjeni.

Verne nije ulazio u detalje, ali zvuči kao da je spreman da učini bilo šta kako bi to povratio.

Nespreman da s bilo kim deli vlast, knez Miloš je ubrzo napustio Srbiju prenevši kneževsku vlast na svoje naslednike.

Ipak, potvrdu da se ovo semantičko polje može posmatrati na ovaj način segmentovano pružio je drugi deo našeg istraživanja u kojem smo pomoću teorije prototipa izvršili kategorizaciju polja optativne modalnosti iskazane pridevima.

Rajna Dragičević u svojoj knjizi *Leksikologija srpskog jezika* govorila je o različitim pristupima proučavanju leksičkog značenja, o *komponencijalnoj* analizi, analizi *prototipa*, o *konceptualnoj* analizi, *asocijativnim* metodama itd. (Dragičević, 2010: 65–128). Ova autorka ukazala je na nedostatke komponencijalne analize prideva i nemogućnost njene primene kod ove vrste reči, a kao najadekvatniji metod

izdvojila je analizu prototipa (Dragičević, 2010: 84–89).¹⁶ Naše istraživanje, pokazuje, međutim, da se kod određenih semantičkih klasa prideva ipak mogu izdvojiti semantičke komponente koje obeležavaju podtipove unutar samih klasa.¹⁷

Teorija prototipa pogodan je metod u analizi leksičkih grupa koje grade posebne kategorije. Da bismo videli kako je strukturirana kategorija prideva sa značenjem optativne modalnosti uradili smo anketu¹⁸ sa 86 studenata Odseka za srpski jezik i lingvistiku i Odseka za srpsku književnost Filozofskog fakulteta u Novom Sadu. Od studenata je traženo da svaki navedeni pridev vrednuju ocenama od jedan do pet prema tome koliko dati pridev smatraju dobrim predstavnikom grupe prideva sa značenjem *želje, volje da se izvrši ili ne izvrši neka radnja, akcija*. Ocena jedan značila je da je pridev odličan primer ove grupe prideva, a ocena pet da je pridev loš primer ove grupe i da uopšte ne bi trebalo da bude svrstan u nju. Rezultati ankete predstavljeni su u tabeli.¹⁹

Tabela 1: Kategorizacija prema prototipu – pridevi sa značenjem *optativne modalnosti*

PROTOTIPIČNI	DOBRI	OSREDNJI	LOŠI	IZVAN OVOG POLJA
voljan željan	gladan zagrižen nameran	gotov dostupan nestrpljiv	nesklon nespreman uzdržan	

¹⁶ Ova autorka je, između ostalog, u svojoj studiji *Pridevi sa značenjem ljudskih osobina* predstavila ovu semantičku grupu prideva kroz analizu prototipa (Dragičević, 2001: 195–206).

¹⁷ Rajna Dragičević, upoređujući uloge koje teorija prototipa i komponencijalna analiza imaju u savremenoj lingvistici, podržava Lipkin stav o komplementarnosti ova dva pristupa (Dragičević, 2010: 88–89).

¹⁸ Autorka ovog rada bavila se pridevima sa značenjem jednakosti, a njihovo leksičko značenje analizirala je pomoću teorije prototipa (Kiš, 2011).

¹⁹ U ovom radu kategorizacija prideva sa značenjem optativne modalnosti prema teoriji prototipa predstavljena je u vidu tabele čiju prvu kolonu čini centar kategorije, u koji su smešteni prototipični pridevi. U ostalim kolonama, gledano sleva nadesno, nalaze se pridevi koji se progresivno udaljavaju od centra, odnosno od prototipičnih prideva. Na skaliranost i blage prelaze unutar čitave kategorije ukazuje položaj prideva u samim kolonama. U središnjim delovima kolona nalaze se pridevi koje su ispitanici jasno odredili kao prototipične, dobre, osrednje ili loše primere prideva ovog semantičkog tipa, dok se pridevi koji su ocenjeni kao bliski susednim grupama nalaze na levoj ili desnoj granici kolone, bliže tim izdvojenim grupama.

rešen	opredeljen	ljubazan	nevo	ljan
odlučan	sklon	nezasit	neza	interesovan
	otvoren	žedan	neraspo	ložen
	pripravan		sit	
	pripreman			
	oran			
	spreman			
	rad			
	raspoložen			
	uporan			
	žudan			
	zainteresovan			

Kao prototipični izdvojeni su pridevi *željan*, *voljan*, *rešen* i *odlučan*, što samo potvrđuje da se u okviru ovog semantičkog polja izdvajaju tri ravnopravne potkategorije, obeležene semantičkim komponentama 'želje', 'volje' i 'namere'.

Na samoj periferiji, ocenjeni kao loši primeri prideva sa ovim značenjem nalaze se očekivano pridevi koji tek u konkretnom jezičkom i nejezičkom kontekstu postaju indikatori optativne modalnosti. Za neka naredna istraživanja ostaje da se uporede ovi rezultati sa rezultatima ankete u kojoj bi ispitanicima umesto dekontekstualizovanih leksema bili ponuđeni pridevi upotrebljeni u rečenicama. Valja naglasiti da ispitanici nisu ni jedan od ponuđenih prideva u potpunosti isključili iz ovog semantičkog polja.

Najveći broj prideva smešten je u neposrednoj blizini izdvojenih prototipova, a interesantno je da su pridevi ocenjeni kao osrednji, smešteni dalje ka periferiji, zapravo oni koje ispitanici shvataju kao modalne, ali za koje ne mogu sa sigurnošću da odrede mesto u okviru ove kategorije, prvenstveno zbog odsustva konkretnog konteksta, što pokazuje ujednačen broj svih ponuđenih ocena za ove prideve.

Istraživanje pokazuje da prototipični i pridevi koji se u semantičkom polju smeštaju blizu njih markiraju *prisustvo* 'želje', 'volje', 'namere' i 'spremnosti', dok se *odsustvo* ovih komponenata doživljava kao udaljavanje od centra ka periferiji polja.

Rezultati analize ankete najbolje se mogu videti u tri odvojene tabele koje pokazuju podeljenost ove semantičke kategorije na tri potkategorije, svaka sa svojim prototipičnim pridevom u centru.

Tabela 2: Potkategorija prideva sa osnovnom semantičkom komponentom 'želje'

PROTOTIPIČNI	DOBRI	OSREDNJI	LOŠI	IZVAN OVOG POLJA
željan	gladan žudan	nezasit žedan		

Tabela 3: Potkategorija prideva sa osnovnom semantičkom komponentom 'volje'

PROTOTIPIČNI	DOBRI	OSREDNJI	LOŠI	IZVAN OVOG POLJA
voljan	zagrižen sklon oran rad raspoložen uporan zainteresovan	ljubazan	nesklon nevo neza neraspo sit	ljan interesovan ložen

Tabela 4: Potkategorija prideva sa osnovnom semantičkom komponentom 'namere'

PROTOTIPIČNI	DOBRI	OSREDNJI	LOŠI	IZVAN OVOG POLJA
rešen odlučan	nameran opredeljen otvoren pripravan pripreman spreman	gotov dostupan nestrpljiv	nespreman uzdržan	

Na samom kraju može se reći da semantičko-pragmatička kategorija optativne modalnosti čiji su nosioci pridevi pokazuje visok stepen gramatikalizovanosti i leksikalizovanosti u savremenom srpskom jeziku. Upotreba prideva sa ovim značenjem vezuje se za utvrđene sintaksičke obrasce u kojima se pridev smešta u poziciju leksičkog jezgra kopulativnog ili semikopulativnog predikata, poziciju gramatičkog subjekta popunjava pojam nosilac modalne

kvalifikacije dok propozicija, radnja za čije izvršenje postoji želja, volja ili rešenost, predstavlja sintaksičko-semantičku dopunu upravne predikcije ekspliciranu dopunskom klauzom, infinitivom ili nominalizovanom strukturom. Analiza semantičkog sadržaja, odnosno leksičkog značenja posmatranih prideva pokazala je da se unutar semantičkog polja optativne modalnosti izdvajaju tri semantičke kategorije reprezentovane prototipičnim pridevima *željan*, *voljan*, *rešen* i *odlučan*. Oni predstavljaju centre polja unutar kojih se pridevi raspoređuju. Analiza prototipa kao i čitava sintaksičko-semantička analiza ovih prideva samo je potvrdila stavove prisutne u savremenoj lingvistici²⁰ da se prilikom analize značenja leksema moraju uzeti u obzir semantički, gramatički i pragmatički kriterijumi.

Nataša Kiš

ADJECTIVES EXPRESSING OPTATIVE MOOD

Summary

In this paper we analyze adjectives expressing optative mood in contemporary Serbian. These adjectives involve elements of desideration. They express the subject's desire or intention to perform some act. The main aims of this paper are to describe the modal situation in which these adjectives act as lexical signals of optative mood as well as to describe some characteristics of their lexical meaning. The analysis shows a high level of grammaticalization concerning this type of mood. Adjectives expressing optative mood are used in precisely defined syntactical structures. They occur within the sentence predicate and have obligatory complements, which represent the proposition or dictum of the modal situation. The analysis of the semantic structure shows that the main semantic elements are desire, will and intention to perform some action. The analysis based on the theory of prototypes shows that prototypical adjectives expressing optative mood are *eager*, *willing* and *determined*.

Keywords: mood, optative mood, adjective, lexical meaning, prototype, grammaticalization, lexicalization, Serbian.

---

²⁰ O primenama ovakvog pristupa, posebno kada je reč o korpusnoj lingvistici govorila je Jasmina Dražić u svojoj studiji *Leksičke i gramatičke kolokacije u srpskom jeziku* (2014). Za neka potonja istraživanja ostaje upravo analiza kolokacijskih veza koje ostvaruju pridevi sa značenjem optativne modalnosti.

IZVORI

Korpus savremenog srpskog jezika (www.korpus.matf.bg.ac.rs/korpus/login.php)
Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika. (1967–1976). Novi Sad – Zagreb::
 Matica srpska – Matica hrvatska (Matica srpska – Matica hrvatska 1–3,
 Matica srpska 4–6).

LITERATURA

- Dragičević, R. (2001). *Pridevi sa značenjem ljudskih osobina u savremenom srpskom jeziku. Tvorbena i semantička analiza*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU. (originalni rad objavljen ćirilicom)
- Dragičević, R. (2010). *Leksikologija srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike. (originalni rad objavljen ćirilicom)
- Dražić, J. (2014). *Leksičke i gramatičke kolokacije u srpskom jeziku*. Novi Sad : Filozofski fakultet. (originalni rad objavljen ćirilicom)
- Kiefer, F. (1990). Modalitás. *Linguistica Ser. C, Relationis*, 1. Budapest.
- Kiš, N. (2011). Leksička semantika prideva tipa *jednak* i *sličan*. *Leksikologija, onomastika, sintaksa*. Zbornik u čast Gordani Vuković. Novi Sad: Filozofski fakultet. 93–102. (originalni rad objavljen ćirilicom)
- Kiš, N. *Dopune prideva u savremenom srpskom jeziku*. E-disertacija. Novi Sad: Filozofski fakultet. 2016. (originalni rad objavljen ćirilicom)
- Piper, P.–Antonić, I. i dr. (2005a). *Sintaksa savremenoga srpskog jezika. Prosta rečenica*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU / Beogradska knjiga / Matica srpska. (originalni rad objavljen ćirilicom)
- Piper, P. (2007). O optativnosti u srpskom jeziku. *Glas SANU CDVIII, Odeljenje jezika i književnosti*, 23, 73–107. (originalni rad objavljen ćirilicom)
- Piper, P.–Klajn, I. (2013). *Normativna gramatika srpskog jezika*. Novi Sad: Matica srpska. (originalni rad objavljen ćirilicom)
- Prčić, T. (1997). *Semantika i pragmatika reči*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Radovanović, M. (1977a). Imenica u funkciji kondenzatora (I). *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XX/1, 63–144.
- Radovanović, M. (1977b). Imenica u funkciji kondenzatora (II). *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XX/2, 81–160.
- Radovanović, M. (1990a). *Spisi iz sintakse i semantike*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića – Dobra vest.

- Radovanović, M. (1990b). Nominalizacija i negacija. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XXXIII, 407–416.
- Radovanović, M. (2007). *Stari i novi spisi. Ogledi o jeziku i umu*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića – Dobra vest. (originalni rad objavljen ćirilicom)
- Zvekić-Dušanović, D. (2011). *Modalnost: motivaciona modalnost u srpskom i mađarskom jeziku*. Novi Sad: Filozofski fakultet.